

Ik voetbal zelf mee

Hans Bennis

Volgens Hans Bennis zijn er twee soorten wetenschappers: “De ene groep laat zich in zijn werk leiden door een wetenschappelijke theorie, en de andere laat zich leiden door onderzoeksgegevens. Een wetenschapper van de eerste soort ligt er ‘s nachts wakker van als zijn theorie niet elegant genoeg geformuleerd is, een wetenschapper van de tweede soort kan er niet van slapen als je hem een voorbeeld geeft dat niet klopt met zijn theorie.” Hoewel de ideale wetenschapper volgens Bennis om beide redenen een slapeloze nacht zou moeten hebben, is hij zelf altijd vooral een taalkundige van het tweede soort geweest.

Omdat veel van zijn collega’s hem vooral als een “hardcore theoreticus” zagen, waren ze verbaasd toen hij tien jaar geleden van de Universiteit Leiden overstapte naar het Meertens Instituut. Maar vanwege zijn belangstelling voor de rijkdom aan gegevens was de stap ook weer niet zó raar. Een instituut dat de verscheidenheid van taal en cultuur bestudeert, en dat tegelijkertijd die verscheidenheid ook nog eens documenteert, moet zijn onderzoek wel bijna laten leiden door de data. Al waren in het verleden de gegevens soms weleens te heilig, denkt Bennis: “Het onderzoek naar dialecten was tot een jaar of tien geleden erg traditioneel van aard. De onderzoekers verzamelden met grote vlijt gegevens, maar ze deden weinig moeite om die ook te begrijpen. Jo Daan, die tot

haar pensioen 1975 decennialang het hoofd van de afdeling Dialectologie was, mailde me tot haar dood vorig jaar regelmatig. Ze kon dan niet nalaten te zeggen dat ze niets zag in de taalkundige theorieën van de Amerikaanse taalkundige Noam Chomsky.”

Willekeurig

Bennis heeft zelf wel altijd met die theorieën gewerkt, al werd hij meer geïnspireerd door Chomsky's leerling Richard Kayne: “Kayne laat zich altijd door de data leiden, al zou hij dat zelf ontkennen. Die man weet de weg in tal van kleine onderscheidingen in allerlei Romaanse talen, zoals het Italiaans, het Spaans of het Frans. En als je hem een feitje uit een Roemeens dialect voorhoudt dat niet goed in zijn theorie past, voelt hij zich een week lang niet lekker.”

Op het Meertens Instituut ligt de nadruk op de taal en cultuur van Nederland. Bennis: “Als je mij wil treiteren, moet je me vragen waarom we niet bijvoorbeeld Duitse taalvariatie bestuderen. Vanuit een wetenschappelijk oogpunt is de keuze voor Nederland natuurlijk willekeurig – iedere taal is even interessant als iedere andere. Ik kan erop wijzen dat we hier beschikken over een grote schat aan grotendeels nog onbestudeerd materiaal: alle interviews en opnamen die er in de loop van de decennia door onderzoekers van het instituut zijn gemaakt, daar kunnen we nu gebruik van maken. Maar dat is een pragmatische reden, geen puur wetenschappelijke.”

Rijke bronnen

In de Chomskyaanse taalkunde werd een paar decennia geleden neergekeken op onderzoek naar taalvariatie: “Dertig jaar geleden gaf ik een lezing over een onderscheid tussen twee groepen Nederlandstaligen. Sommige mensen kunnen de vraagzin ‘Wat zegt hij dat wordt gegeten in de keuken?’ zonder problemen maken, en anderen kunnen dat niet. Om dat onderscheid werd luid gelachen, het Standaardnederlands werd als een uniform systeem beschouwd. De enige verzameling gegevens waarop we indertijd onze analyses baseerden, was ons eigen taalgevoel. Je bestudeerde dus alleen je eigen taal, wat voor Nederlandse taalgeleerden over het algemeen één soort Standaardnederlands was.” Bovendien hielden taalkundigen er volgens Bennis achteraf te weinig rekening

mee dat dit taalgevoel zich weleens laat misleiden door de theorie die de taalkundige op zeker moment aanhangt. Bennis: “De Nederlandse zin ‘Wie denkt je dat het gedaan heeft?’ werd afgekeurd, omdat werd aangenomen dat het Nederlands in dat opzicht parallel zou moeten zijn aan het Engels, waarin de zin ‘Who do you think that has done it?’ inderdaad vreemd klinkt. Maar als we eerlijk zijn, kun je de Nederlandse zin overal om je heen horen en klinkt hij ook helemaal niet vreemd. Tegenwoordig proberen we onze theoretische inzichten te toetsen aan bredere verzamelingen gegevens. Dat we op het Meertens Instituut beschikken over zeer rijke bronnen, vooral op het gebied van Nederlandse dialecten, is dan natuurlijk een voordeel.”

Studentenprotesten en stakingen

Wilde Hans Bennis als jongetje ook al taalkundige worden? “Toen ik op de middelbare school zat, was ik in eerste instantie helemaal niet zo geïnteresseerd in het vak Nederlands. Ik was beter in de bèta-vakken en ik dacht erover om wiskundige te worden. Ik was gegrepen door vakken als stereometrie en analytische meetkunde. Pas toen ik les kreeg van de dichter Tom van Deel begon het vak Nederlands voor me leven: die man haalde letterlijk andere dichters de klas in en maakte zo in ieder geval de literatuur aantrekkelijk.”

Dus besloot Bennis Nederlands te studeren waarbij hij al snel ontdekte dat de wetenschappelijke letterkunde hem uiteindelijk maar weinig interesseerde. “Er lag geen methode aan ten grondslag. Dan moesten we tijdens een college een gedicht analyseren aan de hand van de kernwoorden. Maar hoe je aan die kernwoorden kwam, bleek op geen enkele manier hard te maken.” Een ander probleem was dat er aan de Universiteit van Amsterdam in die tijd vaak geen onderwijs gegeven werd vanwege studentenprotesten en stakingen. “Ze konden het niet eens worden of de koers nu marxistisch of leninistisch moest worden.”

Vooraf vanwege die stakingen stapte Bennis tijdelijk over naar de veel rustiger Vrije Universiteit. Daar kwam hij in aanraking met de moderne taalwetenschap, en onder andere met de theorieën van Chomsky. Hij raakte gegrepen door de wiskundige elegantie van die theorieën en het nieuwe licht dat deze bleken te kunnen werpen op subtiliteiten van, onder andere, de Nederlandse zinsbouw. Zo schreef Bennis een proefschrift over de kleine woordjes *er* en *het*. Iedere bui-

tenlander die Nederlands spreekt, weet hoe ingewikkeld de regels zijn die alleen al de keuze tussen die twee op het eerste gezicht betekenisloze woordjes verklaren. Waarom zeggen we 'er wordt gedanst' en niet 'het wordt gedanst'? En omgekeerd 'het schijnt te regenen' en niet 'er schijnt te regenen'?

Toen de stormen van studentenprotest wat geluwd waren, keerde Bennis weer terug naar de UvA, waaraan hij sinds 2000 overigens verbonden is als bijzonder hoogleraar Variatielinguïstiek. In het jaar 2007 trad Hans Bennis zelfs tijdelijk en deeltijds in dienst van de Faculteit Geesteswetenschappen, om een plan te maken om een 'graduate school' op te zetten.

Gepeild

Bennis wordt duidelijk gewaardeerd om zijn kwaliteiten als bestuurder. Heeft hij geen ambities om bestuurlijk nog actiever te zijn? "Ik ben de laatste jaren wel eens gepeild voor managementfuncties", bekent hij. "Dus die gedachte is niet zo abstract. Maar ik heb ook altijd nee gezegd, want ik wil een baan blijven houden waarbij ik ook zelf dicht bij het onderzoek blijf. Geen haar op mijn hoofd denkt eraan om alleen maar te besturen. Ik vind het leuk om coach te zijn van een voetbalteam waarin ik af en toe ook zelf kan meespelen."

Dat geldt misschien voor de onderzoeksgroep Variatielinguïstiek, maar toch zeker niet voor de Nederlandse Etnologie, een vakgebied met een heel andere onderzoekstraditie? "Ik ben daar niet in opgeleid, en dat maakt het in sommige opzichten moeilijker te oordelen, dat is waar. Stel dat we een nieuwe taalkundige willen aannemen, dan kan ik in ieder geval deels op mijn eigen oordeel afgaan; wie heb ik actief gezien tijdens congressen, van wie heb ik een opvallend of baanbrekend artikel gelezen? Voor etnologen is het ingewikkelder en moet ik meer interne en externe gesprekken voeren om te zien wat anderen willen."

Gezond verstand

Zijn bestuurlijke vaardigheden zet Bennis overigens ook in buiten het instituut. Zo heeft hij zitting in een commissie die een lobby voert bij de overheid voor de erkenning van de Nederlandse Gebarentaal. Volgens taalkundige inzichten van de afgelopen decennia zijn gebarentalen volkomen evenwaardig aan gesproken talen: een ervaren gebaarder kan in zijn moedertaal alles uitdrukken. Omdat voor

doofgeborenen de gebarentaal de eerste taal is, en het gesproken Nederlands altijd een vreemde taal zal blijven die bovendien slechts met grote moeite te leren is, is het uitgerekend voor deze groep van groot belang dat hun taal overheidserkenning krijgt, zodat ze geholpen kunnen worden met tolken. Al in 1997 diende een overheidscommissie hierover een rapport in bij de toenmalige staatssecretarissen Margo Vliegenthart en Karin Adelmund. Die beloofden toen dat er werk zou worden gemaakt van de erkenning. Hans Bennis: "Sindsdien is er weinig gebeurd. Er zijn bij politici en beleidsmakers nog altijd veel misverstanden over gebarentaal. Het is wel een taak van de taalkundige om die misverstanden weg te nemen."

Het debat naar een hoger niveau tillen

Of het onderzoek op het Meertens Instituut zelf zoveel onmiddellijk meetbaar maatschappelijk nut heeft, vindt de directeur een lastige vraag. "We zijn een relatief luxe organisatie, en het is begrijpelijk dat de samenleving daar iets voor terugvraagt. We moeten er dan ook naar streven om het debat naar een hoger niveau te tillen. Het valt niet altijd mee; ik word ook wel gevraagd om ergens even in vijf minuten de vraag te beantwoorden of het Nederlands verloedert en het is de vraag of je zoiets kunt doen met behoud van je intellectuele integriteit. Toch moeten we het proberen. De Nederlandse taal en cultuur staan in het brandpunt van de belangstelling. Deze week werd ik bijvoorbeeld nog door Het Parool benaderd om iets te vertellen over sms-taal. Als onze onderzoekers er iets over te melden hebben, moeten ze op de opiniepagina van de krant te vinden zijn.

Het Meertens Instituut is een instituut voor onderzoek en documentatie van de Nederlandse taal en cultuur van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen (KNAW). Centraal staan de verschijnselen die het alledaagse leven in onze samenleving vormgeven.

Het Meertens Instituut is ontstaan in 1930. Op het gebied van de Nederlandse taal bestudeert het Instituut geografische, sociale en diachrone variatie, een specifiek terrein dat binnen de taalkunde wordt aangeduid met Variatielinguïstiek. Het onderzoek naar de culturele factoren die bepalend zijn voor groepsvormende processen ligt op het terrein van de Nederlandse Etnologie.

Kenmerkend voor het Meertens Instituut is de multidisciplinaire samenstelling van de onderzoeksgroep, waarin onder meer disciplines als taalkunde, sociolinguïstiek, neerlandistiek, geschiedwetenschap, antropologie, sociologie, muziekwetenschap en cultuurwetenschappen zijn vertegenwoordigd. Op deze vakgebieden heeft het instituut decennialang materiaal verzameld, geconserveerd, gedocumenteerd, inhoudelijk ontsloten en onderzocht. Met omvangrijke collecties en documentatiesystemen kan het worden beschouwd als een centrum van kennis op het gebied van taalvariatie en volkscultuur. Ook grootschalige databanken ondersteunen het onderzoek.

Het Meertens Instituut heeft in eerste instantie een wetenschappelijke doelstelling op het gebied van volkscultuur en taalvariatie. Het werkt daartoe ook samen met andere kennisinstellingen, zoals universiteiten en musea, en participeert in diverse internationale samenwerkingsverbanden. Door samenwerking met instellingen zoals musea en media kan het instituut een bijdrage leveren aan publieksvoorlichting op dit gebied. Met uit onderzoek verkregen inzichten hoopt het Meertens Instituut behalve het wetenschappelijke debat ook het maatschappelijke en het politieke debat te kunnen ondersteunen.

De resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd in publicaties en boeken en worden bekend gemaakt in lezingen op congressen en symposia. Uitgebreide informatie over het Meertens Instituut vindt u op de website: www.meertens.knaw.nl